

τῶν εἰδικῶν ὑποθέσεων καὶ οὕτινος ἡ ἴσχὺς κατεδείχθη ἐν ταῖς ἀφηρημέναις τῆς μηχανικῆς ἀρχαῖς. Διότι, οἵανδήποτε καὶ ἀν ἀποδώσῃ τις σημασίαν εἰς τὴν συγκεκριμένην ἐμπειρίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἴστορικὴν ἔξελιξιν τῶν ἀρχῶν τούτων, ἀναμφίβολον εἶναι, ὅτι θεωροῦμεν ταύτας ὡς καταδήλους, τοῦθ' ὅπερ δύναται νὰ δικαιολογήσῃ οὖμόνον ἡ ἐμπειρικὴ χρησιμότης αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ πλήρης συμφωνία πρὸς τοὺς εἰδολογικοὺς δρούς τῆς ἔξωτερηκῆς ἐμπειρίας. Ή ακριβεστέρᾳ τούτου ἀπόδειξις εἶναι θέμα τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως¹. Ἐὰν δημοσίευσθαι ταῦτα, ἀμαῶς μεταβῇ τις εἰς τὰς φυσικὰς ἐφαρμογὰς τῶν μηχανικῶν ἀρχῶν, παρατηρήσῃ, ὅτι ἔξακολουθεῖ νὰ γράψηται μία μήπω ἀρθεῖσα καὶ πιθανῶς οὐδέποτε πλήρως ἀρθησομένη διαφωνία μεταξὺ τῶν ὑποθέσεων, αἵτινες ἀφορῶσιν εἰς τὰ διάφορα εἴδη τῆς φυσικῆς αἰτιότητος καὶ τῆς βάσεως αὐτῆς, δύναται νὰ συναγάγῃ, ὅτι τοῦτο προέρχεται εἴτε ἐκ τοῦ ὅτι ὁ εἰρημένος σπουδαῖος κανόνην δὲν ἔφερε μόνον τακτικής, εἴτε ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀλληλουχία τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐν τῇ φύσει διατάξεως τῶν πραγμάτων δὲν ἔννοεται τελείως.

**β'. Ἀπεριόριστος πρόνοδος τῶν ὑποθέσεων περὶ τῆς ὕλης
καὶ τῆς φυσικῆς αἰτιότητος.**

Ἐν τούτοις, δημοσίευσθαι τὸ πρᾶγμα, ἡ ἴδιότης, ὅτι αὗται ἔχουσι πάντοτε ὑποθετικῶν χαρακτῆρα ἐντὸς δρίων τινῶν, χαραχθέντων ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἴδιαίτερον περιεχόμενον αὐτῶν, δὲν παρέχει εἰς ἀμφοτέρας τὰς μνημονεύθεισας ἴδεας τῆς ὕλικῆς βάσεως καὶ τῆς αἰτιότητος τῶν φυσικῶν φαινομένων τὴν μορφὴν ὑπερβατικῶν ἴδεων. Μᾶλλον ἡ ἐμπειρία ἔξαναγκάζει ἥμας εἰς τὴν μύροφωσιν τῶν ἔννοιῶν τούτων, παρορμῶσα ἥμας σύναμα, δημοσίευσθαι τῶν ἔνδεχομένων ὑποθέσεων προκρίνωμεν τὰς μᾶλλον ἀνταποκρινομένας πρὸς τὴν ἀλιγθειαν τῶν πραγμάτων, ἵνα ἔξετάσωμεν περαιτέρω, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον μεταξὺ τῶν ὑπολειπομένων ὑποθέσεων δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ταύτην ἢ ἐκείνην, συμφώνως πρὸς τὴν λογικὴν ἀξίωσιν, τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὴν συμφωνίαν τοῦ περιεχομένου τῶν ἥμετέρων ἔννοιῶν πρὸς τοὺς εἰδολογικοὺς αὐτῶν δρούς. Τόσον αἱ γενικῶς ἴσχύουσαι εἰδολογικαὶ ἴδιατητες τῆς ὕλης καὶ τῆς αἰτιότητος, δύσον

1. Ἡδε κεφ. V, II.

καὶ τὸ μεταβλητόν, ποιοτικὸν τῶν ἵδεῶν τούτων περιεχόμενον, ὅπερ ἔχει κατά τινα βαθμὸν πάντοτε ὑποθετικὸν χαρακτῆρα, καὶ οὐκται ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐμπειρίας. Ἐκ τούτων αἱ μὲν εἰδολογικαὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς αἰτιότητος ἵδιότητες παρελήφθησαν ἀμέσως ἐκ τῆς ἐμπειρίας, τὸ δὲ περιεχόμενον τῶν ἵδεῶν τούτων παρήχθη ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐλευθέρας ἀντιφάσεων ἐρμηνείας αὐτῶν. "Οθεν οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος περὶ ἀπείρου προῦδον, εἰς ἣν θὰ ἥτο δυνατὸν ν' ἀποδύθῃ πραγματικὴ σημασία, ἀνάλογος πρὸς ἐκείνην, ἢτις ἀποδίδεται εἰς τὴν πρόδοδον ἐν τῇ ἐκτάσει τοῦ χώρου ἢ ἐν τῇ διαδρομῇ τοῦ χρόνου." Αν δὲ παρ' ὅλα ταῦτα ὁ Κάντιος τὸ ζῆτημα, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐπ' ἀπειρον διαιρετότητα ἢ μὴ τῆς ὕλης, ἔθηκεν εἰς τὴν αὐτὴν μοῖραν, εἰς ἣν καὶ τὴν ἀντινομίαν μεταξὺ τῆς πεπερασμένης καὶ τῆς ἀπειρον ἐκτάσεως τοῦ συμπαντος ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ, τὸ ἀγεπιτυχὲς τῆς συγκρίσεως ταύτης συνάγεται ἥδη ἐκ τούτου, ὅτι αἱ ἵδιότητες τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἐμπεριέχονται ἀμέσως ἐν τῇ αἰσθησιακῇ ἀντιλήψει, ἐνῷ ἡ ὕλη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διοθῇ εἰς αὐτήν, μέτε οὖσα βοηθητικὴ ἔννοια, ἃς αἱ ἵδιότητες δέον νὰ προσδιορισθῶσι κατὰ τρόπον, καθιστῶντα νοητὸν τὸ ποιοτικὸν τῆς ἐμπειρίας περιεχόμενον. "Αντὶ ν' ἀποδεῖξῃ τὴν ἀπειρον διαιρετότητα τῆς ὕλης, παρέχει ὁ Κάντιος ἐν τῇ «ἀγτιθέσει» ἀπόδειξιν τινα περὶ τῆς ἀπειρον διαιρετότητος τοῦ χώρου, δεινούτων ἀπὸ συγκεκριμένης ἀπόψεως, ὅτι οὗτος νοεῖται ὡς σταθερὸν ποσδν (stetige Größe). "Η ἀπόδειξις τῆς «θέσεως» τούναντίον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη δὲν κινεῖται ἐφ' ὅμοιον ἐδάφους, διότι ὁ Κάντιος ἀπὸ καθαρῶς μᾶλλον ἀφηρημένης ἀπόψεως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει δυτολογικοῦ τινος συμπεράσματος, προερχομένου ἐκ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Λεϊβνίτεου, εἰκάζει, ὅτι ἐκ τῆς δεδομένης ὑποστάσεως τοῦ συνθέτου δέον νὰ ἀχθῇ εἰς τὴν παραδοχὴν ἀπλοῦ τινος εἶναι. "Οθεν, ἐπειδὴ ἡ μὲν «ἀγτιθέσεις» σχετίζεται πρὸς τὴν συγκεκριμένην μορφήν, ἡ δὲ «θέσις» πρὸς τὴν ἀφηρημένην ἀντιλήψιν τοῦ δεδομένου, δὲν εὑρίσκονται ἐν ἀντιφάσει πρὸς ἄλληλας. Διότι κάλλιστα δύναται νὰ νοηθῇ, δτι τὸ δεδομένον κατὰ μὲν τὴν ἐκτοῦ συγκεκριμένην μορφὴν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ παραστατὸν ὡς σταθερόν, ἀρά ὡς διαιρετὸν ἐπ' ἀπειρον, κατὰ δὲ τὴν ἀφηρημένην ὑπόστασιν αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συγκείμενον ἐξ ἀπλῶν στοιχείων. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὐλόγως θεωρεῖ ὁ Λεϊβνίτιος τὰς ἀπλᾶς μονάδας αὐτοῦ ὡς δυναιμένας νὰ συνυπάρξωσι μετὰ τῆς συνεχοῦς ἐκτάσεως τοῦ χώρου, δην ὁ φιλόσοφος οὗτος νοεῖ ὡς φρανόμενον ἢ ὡς μορφὴν τῆς αἰσθησιακῆς ἀντι-

λήψεως. Έπειδὴ κατὰ ταῦτα ἡ μὲν «θέσις» τοῦ Καντίου σχετίζεται μόνον πρὸς τὸ περιεχόμενον, ἥτοι πρὸς τὴν ὑλικὴν οὐσίαν, ἡ δὲ «ἀντίθεσις», ἔνεκεν τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀποδεικτικῆς κατεύθυνσεως αὐτῆς, πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν χῶρον, θὰ ἦδύνατο τις νὰ συναγάγῃ, ὅτι εἶνε δρῦδην τὸ συμπέρασμα, καθ' ὃ τὰ πρῶτα τῆς ὕλης στοιχεῖα δέον γὰρ νοῶνται ὡς ἀπλᾶ καὶ ἀδιαίρετα. Ἐν τούτοις τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἶνε ἐσφραλμένον· ἐναντίον δὲ τῆς δικαιολογίας ταύτης ἰσχύει ἡ ἀπλῆ παρατήρησις τοῦ Καντίου, ἢν οὗτος ἀντέτειξε πρὸς τελείως ἀνάλογα ὄντολογικὰ συμπεράσματα. Πρόκειται δηλονότι περὶ τῆς παρατηρήσεως ἐκείνης, ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ δεδομένου δύναται νὰ καθορίσῃ μόνον ἡ ἐμπειρία, οὐδέποτε δὲ μία ὑφῆ ἡμῶν ἀπὸ καθαρῶς εἰδολογικῆς ἀπόψεως μιρρωθεῖσα ἔννοια, προηγουμένη πάσης ἐμπειρίας. Τοῦτο σημαίνει, ἐφαρμοζόμενον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτη, ὅτι τὸ ζήτημα, διεργάτης τὸν τρόπον, καθ' ὃν δέον νὰ νοῆται ἡ ὑλικὴ οὐσία ἐν τῷ χώρῳ, δὲν δύναται νὰ λυθῇ ἄλλως εἰμὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θετικῆς ἐπιστημονικῆς ἐμπειρίας. Αἱ ἡμέτεραι εἰς τὴν ὕλην ἀφορῶσαι ὑποθέσεις δέον γὰρ μιρρῶνται συμφώνως μὲ τὴν ἐμπειρίαν, οὐχὶ δὲ συμφώνως πρὸς γενικὰς ἀνεξαρτήτους ταύτης ἀφηρημένας ἔννοιας, διότι ἡ ὕλη δὲν εἶνε ἔννοια, ἥτις προηγεῖται τῆς ἐμπειρίας, ἀλλὰ βοηθητικὴ ταύτης ἔννοια, ἡς τὴν μόρφωσιν ἀπαιτεῖ πρῶτον αὐτὴν αὐτὴν ἡ ἐμπειρία¹. Ἐντεῦθεν συνέπεται, ὅτι ἡ οὕτω διαμορφωθεῖσα ἔννοια οὐδέποτε δύναται νὰ ἔχῃ ἀπόλυτον καὶ ἐφ' ἀπαξὲ καθορισθεῖσαν ἀξίαν. Τοῦτο θὰ ἥτο δυνατόν, ἐν αὐτῇ αὐτῇ ἡ ἐμπειρία θὰ ἦδύνατό ποτε νὰ τερματισθῇ. Βεβαίως πᾶσα εἰκασία, ἀφορῶσα εἰς τὰς ιδιότητας τῆς ἔννοιας τῆς οὐσίας, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐκ τῶν προτέρων ἔνεκεν τούτου ως ἔφημερος καὶ παροδική. Εἰς τὰς προϋποθέσεις ἡμῶν, τὰς ἀφορῶσας εἰς τὴν βάσιν τῆς φυσικῆς αἰτιότητος, δέον νὰ νοῆται ὡς δρῦδην καὶ ἀκριβὲς πᾶν ὅ,τι συνάγεται κατὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκ τοῦ συνειρμοῦ τῶν γεγονότων. Ὅπως ἐνταῦθα ὁ κατανοηθεὶς οὕτως συνειρμὸς δὲν κωλύει τὴν πρόδοσην τῆς περαιτέρω γνώσεως, ἀλλὰ τούναντίον συμβάλλεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτης, οὕτως αἱ ὑποθετικαὶ ἡμῶν ἐπιβοηθητικαὶ παραστάσεις ενδισκούνται εἰς διηγεκῆ μεταβατικὴν κατάστασιν ἀπὸ ἥδη καθορισθεῖσῶν προϋποθέσεων εἰς καθορισθησιμένας προϋποθέ-

1. Πρβλ. ως πρὸς ταῦτα καὶ τὰ ἐκόμενα τὴν πρωτότεταν μου «Kant's Kosmologische Antinomien und das Problem der Unendlichkeit» I'philosoph. Stud. II, σελ. 495 καὶ ἐφεξῆς. ΙIορδ. δὲ τὰ Essays, σελ. 105 καὶ ἐπέκεινα.

σεις· ή δὲ μεταβατική κατάστασις αὕτη γίνεται ἀφορμή, ὅπως μεταξὺ τῶν ἡδη ἐπιβεβαιωθέντων καὶ τῶν ἔτι τελεῖως ἐλλειπόντων καθορισμῶν διανοιχθῇ ἐν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἡττον ἀβέβαιον πεδίον γνωμῶν, ἐνῷ συνάπτεται ὁ ἀγὸν τῶν ὑποθέσεων. Οὗτο μορφοῦμεν καὶ ἐνταῦθα τὴν ἴδεαν μᾶς οὐδέποτε τερματιζομένης προόδου. Αἱ προϋποθέσεις ἡμῶν, αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν ὑλικὴν βάσιν τῶν φυσικῶν φαινομένων, εἶναι κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ἐλλιπεῖς, καθ' ὃντας αὐτὴν ἡ ἐμπειρικὴ τῆς φύσεως γνῶσις.

"Οτι δὲ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τῶν αἰτιῶν τῶν νόμων τῶν ἐν τῇ φύσει ἐνεργειῶν λαχνεῖ τὸ αὐτό, συνάγεται ἡδη ἐκ τοῦ συναιρούσθι τῶν ἐννοιῶν τῆς οὐσίας καὶ τῆς αἰτιότητος. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ μηδέποτε τερματιζομένη ἐκείνη πρόδοσις ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς ἐν τῇ ἀποτίσει νέον γνώσεων στάντοτε νέοις συνειρμούσ, οὓς μικρόγορυν εἰς τὴν αἰτιῶδη ἐννοιαν. "Π ορόδος δημιώς αὕτη εἶναι πάλιν πατ' οὐσίαν διέφροδος ἐκείνης, οἵτις ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπλῆν εἰδολογικὴν σύνδεσιν τοῦ δεδομένου ἐν χριστῷ καὶ χρόνῳ. Οὐδεμίαν δυνάμειαν νὰ ἐμφέρωμεν κρίσιν περὶ μελλουσῶν γνώσεων ἐκτὸς ἐκείνης, ὅτι αὕτη δὲν θ' ἀντιφέρεται πιθανῆς πρὸς ἡδη ὑφισταμένας γνώσεις καὶ ὅτι δέον νὰ συνάδωτοι πρὸς τοῦς γεγονότος λαχνούντας εἰδολογικοὺς δρους πάσῃς ἐμπειρίας. "Π Λογικὴ ἀξίωσις αὕτη εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὸ ποιοτικὸν περιεχόμενον μελλουσῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων ἐπισρήσ, διπλος διατηρηθῆ δι' αὐτῆς ἡ πίστις εἰς τινα γενικῶς λαχνουσαν γνῶσιν τῆς φύσεως· ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ δημιώς εἶναι ἀρκούντως ἀόριστος, διπλος παρεμποδίσῃ πάσιν προσπόθεσιν, μὴ κινουμένην ἐντὸς τῶν δρῶν τῶν ἡδη γνωστῶν φυσικῶν νόμων. Οὗτος ἀπομένει ἐν σχέσει πρὸς ἄπαν τὸ ποιοτικὸν περιεχόμενον μελλουσῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων ἀπεριόργιστον πεδίον ἐνδεχομένων ὑποθέσεων. "Ειπάστη δημιος τῶν ὑποθέσεων τούτων ἔχει φαντασικὸν χαρακτῆρα. Δὲν δύναται οὔτε ν' ἀποδειχθῆ ὡς δρῦιη οὔτε νὰ ἀρθῆ ὡς πεπλανημένη, περιορίζεται δὲ μόνον κατά τινα τρόπον δι' ἀρνητικοῦ τινος περιορισμοῦ, δηλαδὴ δι' ἐκείνου, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀντιφέρεται πρὸς τὸ πρωγιατικὸν περιεχόμενον τῆς γνώσεως. Πάντως δὲ δρυς οὔτος ἀρκεῖ, διπλος ἐπιτρέπεται εἰς ὑρισμένας τινὰς περιπτώσεις ἡ μόρφωσις προϋποθέσεων, ἀφοροῦσῶν εἰς τὸ ποιοτικὸν περιεχόμενον τῶν ὑπὲρ τὰ δρῦα τῆς ἐμπειρίας κειμένων στοιχείων τῆς φυσικῆς διατάξεως. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ συμβῇ κατὰ κανόνα ἐνθα μία συνήθης τὴν ἐλευθεραν διαμόρφωσις ὑποθέσεων ἀπαιτεῖ συμπληρώσεις, αἴτινες, αὐταὶ

καθ' εαυτάς, διαφεύγουσι προσωρινῶς ἢ διὰ παντὸς οἰονδήποτε ἐμπειρικὸν ἔλεγχον. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἢ περαιτέρῳ προσ-
γωγῇ τῶν ὑποθέσεων ἐν τῇ φανταστικῇ ὑπερβατικότητι δύναται
νὰ ἐκπληρώσῃ διτὸν σκοπόν. Αὕτη δηλονότι ὑποδεικνύει εἰς τὴν
ἐμπειρικὴν ἔρευναν τὴν ὅδον, ἢν δέον ν' ἀκολουθήσῃ ἐν τῷ μέλ-
λοντι, συμβάλλεται δὲ προσέτι εἰς τὴν ἀρμονικὴν ἐνότητα τῶν
εἰς τὴν φύσιν ἀφορωτῶν θετικῶν γνώσεων. Ἐνταῦθα ἡ αἰτιώ-
δις συναρμογὴ τῶν φαινομένων συνδέεται κατὰ γενικὸν κανόνα
πρὸς τὴν βάσιν αὐτῶν, ἐνῷ συγχρόνως ἐν ἐκατέρᾳ τῶν ἐννοιῶν
τούτων, τῆς φυσικῆς αἰτιότητος καὶ τῆς ὕλης, συμβαίνει διτὴ
παλινδρόμησις, ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰς μορφὰς τοῦ χρόνου
καὶ τοῦ χώρου, ἵτοι μία ἐπάνοδος εἰς τὰς πρώτας ἀρχὰς τῶν
ιρμσικῶν ἐνεργειῶν καὶ εἰς τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ὕλης καὶ μία
πρόοδος εἰς τὸ τέρμα τῶν γεγονότων καὶ εἰς τὸ σύνολον τῶν ὄν-
των. Περὶ ἀμφοτέρων τῶν μορφῶν τούτων τῆς αἰτιώδους παλιν-
δρομήσεως,—ἐπειδὴ αὗται συνδέονται ἀμείσως πρὸς εἰδικωτέρας
θεωρίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν,—θὰ διιλήσωμεν ἐκτενέστερον
ἐν τοῖς ἐποιμένοις. Ἐνταῦθα δέον μόνον νὺν μνημονεύσωμεν τὰς
δύο δριπάς ἐννοίας (*Grenzbegriffe*), αἵτινες γεννῶνται διὰ τῆς
ἀναλόγου διτῆς παλινδρομήσεως προκειμένου περὶ τῆς ὕλης,
ἐπειδὴ ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει, καίτοι δὲν ἔλλειπει καὶ ἐν-
ταῦθα ἡ ἐπίδρασις ἐμπειρικῶν αἰτίων ἐπὶ τῆς ἴδιαιτέρας διαμορ-
φώσεως τῶν παραστάσεων, ὁ χαρακτὴρ ὅμιως τῆς διαπλάσεως
τῶν ἐννοιῶν δεινῶν πολὺ ἀμεπώτερον τὴν ἐπίδρασιν τῆς λογι-
κῆς δοπῆς πρὸς ἀπόκτησιν τελικῶν ἴδεων τῆς ἐνότητος.

γ'. Κατοτέρᾳ δριπή ἐννοία (*Grenzbegriff*, τῆς ὕλης).

Ἐν τῷ πεδίῳ τῶν διαπλάσεων τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες ὑπερπι-
δῶσι τὰ ὄρια τῆς ἐμπειρίας, ὁ ὑπερβατικὸς φανταστικὸς χαρα-
κτὴρ αὐτῶν, ὃστις συνδέεται σύναμα πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς δια-
μορφώσεως δριπῶν ἐννοιῶν, ὁύδαιμον ἐμφανίζεται τόσον σαφῶς,
ὅσον εἰς τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης. Λίγην πρωτίως ἡ πρὸς τὴν
ἐνότητα δοπὴ τῆς ἐπιστημονικῆς διανοίσεως ἥγαγεν εἰς τὴν
παραδοχὴν μιᾶς κατὰ ποιὸν δμοειδοῦς ἀρχεγόνου οὖσίας. Ἡ
ὑπόθεσις αὕτη ἐξήστησεν ἵδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19 αἰώνος
τοιαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νεωτέρας χημείας, ὃστε πλεῖσται κατε-
βλήθησιν προσπάθεια πρὸς εὔρεσιν ἐμπειρικῆς τινος ἀποδεί-
ξεως, ἀφορώσῃς εἰς τὴν γένεσιν τῶν χημικῶν στοιχείων ἐκ μιᾶς
καὶ μόνης ποιοτικῶς δμοειδοῦς ἀρχεγόνου ὕλης. Πλὴν αἱ ἀπό-

πειραι αύται ένανάγησαν. Ήρδος δὲ ή περὶ ής δ λόγος ὑπόθεσις
 έσχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φανταστικὸν χαρακτῆρα καὶ ὄφειλε νὰ ἔχῃ
 τοιοῦτον, ὅσφ καὶ δὲν ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν θετικὴν ἔρευναν, ὥστε
 νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν προβλημάτων, ὡν η λύσις, μὴ
 λαμβανομένης ὅπ' ὅψιν τῆς λύσεως τοῦ εἰρημένου θεμελιώδους
 προβλήματος ἐκείνου, ἢτο σημαντική. Πράγματι δμως τὰ ἐμπει-
 ρικὰ ἐλατήρια ταῦτα δὲν ἥγαγον εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως
 δμοιδοῦς τινος ἀρχεγόνου ὅλης, οὐδὲ συνέτειναν εἰς τὸ νὰ
 προτιμηθῇ ὅρισταις η ἐν λόγῳ ὑπόθεσις, ἀλλὰ μέγιστος πρὸς
 τοῦτο παράγων ὑπῆρξεν ἐνταῦθα πάντοτε η σκέψις, ὅτι διὰ τοι-
 αύτης τινὸς μποθέσεως θὰ ἐτερματίζοντο ἀλιθοφανέστερον αἱ εἰς
 τὴν ὅλην ἀφορῶσαι εἰκασίαι η διὰ τῆς παραδοχῆς ποσδτητὸς
 τινος ποιοτικῶς διαφόρων ἀρχεγόνων ὅλην, μὴ δυθμιζομένων
 ὑπό τινος νόμου. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἀκόμη ἀπεδεικνύετο, ὅτι πᾶσαι
 αἱ ὧδε στοιχεῖα θεωρούμεναι ὅλαι εἶνε σύνθετοι καὶ ὅτι συνέ-
 στανται ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχικῶν στοιχείων, τὸ ξήτημα, ὅπερ ἀφορᾷ
 εἰς τὴν δριστικὴν ἀνάλυσιν αὐτῶν, δὲν θὰ ητο δυνατὸν νὰ θεω-
 ρηθῇ ὧδε λελυμένον. Λιδτι θὰ ηδύνατο νὰ νοηθῇ ὧδε ἐνδεχομένη
 προΐστασαι τις ἀνάλυσις, ἐκτεινομένη ὑπὲρ τὰ ηδη ἐκτευχόντα
 δρια, καὶ δὲν θεὶ η ἀνάλυσις αὕτη δὲν θὰ ηδύνατο νὰ συντε-
 λεσθῇ συμφώνως πρὸς τοὺς δεδομένους τῆς ἐμπειρίας ὅρους.
 "Οθεν, δὲν η εἰκασίαι, η ἀφορῶσαι εἰς τὴν ὑπάρξιν ἀρχικῆς
 τινος κατὰ ποιὸν δμοιδοῦς ὅλης, μετεῖλλετο ἀπὸ φανταστι-
 κῆς εἰς σφραγιματικὴν ὑπόθεσιν, οὐδὲν διεργίετο νέον ξήτημα, δὲν
 δηλαδὴ η οὔτως ἀνικαλυφθεῖσαι δμοιδῆς σίλη θὰ συνέκειτο ἐκ
 διαφόρων στοιχείων, ἀτινα θὰ ητο δυνατὸν ν' ἀναλυθῶσιν εἰς
 ἄλλην τινὰ πορρωτέρω καιμένην ἀρχέγονον ὅλην πελ. "Η πιλιν-
 δρομησις αὕτη θὰ περιωρίζετο τότε μόνον, δὲν ἐτερματίζετο η
 ἐμπειρικὴ τῶν φυσικῶν φαινομένων ἀνάλυσις. Τοιοῦτον τι βιωτός
 εἶνε δικατανόητον, διδτι εἶνε ἀδύνατον νὰ προΐδωμεν τὴν ἐκτα-
 σιν, θν τυχὸν θὰ ἐλάμβανον αἱ ἐμπειρικαὶ ήμῶν γνῶσεις, καὶ
 διδτι κατ' ἀκολουθίαν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ισχυρισθῶμεν, ὅτι
 θν τινι οἰφδήποτε ἐπιστημονικῷ πεδίῳ η ἐμπειρία ἐφθασεν ηδη
 εἰς τὸ τέρμα αὕτης. Παρ' ἀπαντα δμως ταῦτα δεικνύεται ἐνταῦθα
 χαρακτηριστική τις διαφορὰ μεταξὺ τῆς φανταστικῆς καὶ τῆς
 πραγματικῆς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ὑπερβατικότητος. "Ἐνῷ
 αὕτη ὑπερπηδῆ διηγεικῶς πᾶν δεδομένον δριον, περιορίζονται
 αἱ φανταστικαὶ εἰκασίαι ήμῶν ἐκάστοτε ἐν τισι καθοριστικαῖς
 ἔννοσαις, δὲς δυνάμεθα νὰ ὑπερβῶμεν τότε μόνον, δταν πρόκη-
 ται ν'. ἀφορμηθῶμεν ἐξ αὐτῶν εἰς νέας ἀπωτέρω καιμένας

καθοριστικάς έννοιας. "Οθεν μόνη ἡ πραγματική υπερβασία συνισταται ἐν τινι πραγματικῇ παλινδρομῇ εἰς τὸ ἀπειρον" (*Regressus in infinitum*), ἐφ' ὃσον δὲν προύποθέτομεν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν δριά τινα, δυνάμενα νὰ ἐπιτευχθῶσι διὰ τῆς ἐμπειρίας, οὕτως ὃστε ἡ ἔννοια τῆς προόδου ταύτης τερματίζεται ἐν τῇ υπερβατικῇ ἵδεᾳ ἀπειρου τινὸς συνόλου. Ἡ φανταστικὴ υπερβασία δύναται νὰ κληθῇ τούναντίον παλινδρόμησις ἐπ' ἀδριστον (*Regressus in indefinitum*), διότι κατὰ ταύτην ἡ ἡμετέρα διανόησις ἀφοριᾶται μὲν ἀπὸ τῆς εὑρέσεως δρικῶν ἢ ἀρχικῶν σημείων ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς ἐμπειρικῶς δεδομένῃ συνδέσει τῶν φαινομένων, οὐδέποτε δύμως δύναται νὰ διατηρῇ δριστικῶς τὰ δρικὰ ταῦτα δρια, ἐπειδὴ ἐν ἑκάστῳ σημείῳ ἐγείρεται τὸ ξήτημα περὶ ἀλλης τινὸς προηγηθείσης καταστάσεως, ἥτις δύμως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ μένει τελείως ἀνόριστος, οὕτως ὃστε ἡ περαιτέρω πρόδοδος οὐδέποτε δύναται νὰ νοηθῇ, καθὼς συμβαίνει τοῦτο ὡς πρὸς τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον, ματ' ἀναλογίαν τῶν μέχρι τοῦτο γνωστῶν σημείων, ἀλλ' ἀπαιτεῖ πρὸς καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου αὗτῆς νέας ἐμπειρικάς γνώσεις. Τούτων οὖτως ἔχοντων δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν μὲν τῇ πραγματικῇ υπερβασίᾳ ἢ ἵδεα τοῦ συνόλου συνάδει πρὸς τὸ μηδέποτε δυνάμενον νὰ ἐπιτευχθῇ τέρμα μιᾶς ἐν τῇ πραγματικότητι ἀρχομένης προόδου, ἥτις ἀνταποκρίνεται μέχρι τοῦ ἀπειρού πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἐν δὲ τῇ φανταστικῇ υπερβασίᾳ δίδεται μετὰ παντὸς ἀποκτωμένου δρικοῦ σημείου σύνολόν τι, ὑπὲρ τὸ δποῖον δύναται πάντως νὰ νοηθῇ περαιτέρω τις πρόδοδος, ἥτις δύμως καθίσταται συγχρόνως ἀνόριστος. "Οθεν πρὸς τὴν ἐπ' ἀπειρον ἐκτενομένην πραγματικὴν πρόδοδον ἀνταποκρίνεται ἢ ἵδεα ἀπειρού τινὸς συνόλου, ὑπὲρ ἐμπεριέχει ἐν ἐαυτῷ τὴν ἀπειρον παλινδρόμησιν καὶ συνδέει ταύτην εἰς ἀρμονικὴν ἐνότητα, ἐνῷ τούναντίον εἰς τὴν φανταστικὴν πρόδοδον συνάδει σειρά τις ἔννοιῶν ἐνὸς συνόλου, ὡν ἑκάστη κέκτηται πεπερασμένην ἀξίαν.

"Ἐν τούτοις ἡ ἐπιστημονικὴ διανόησις ἔχει πάντοτε τὴν ὁπὴν τοῦ νὰ περιορίζεται ἐντὸς τῶν ὑπό τινας δεδομένας συνθήκας ἐπιτευχθέντων δριών. Διότι ἡ παράστασις μιᾶς ἐπ' ἀδριστον ἐκτεινομένης προόδου ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστημονικῆς διανοήσεως. "Ἔτι ἀνάγκη τῆς ἐνότητος ταύτης ἐκδηλοῦται σαφῶς ἐν τῇ ἔννοιᾳ τῶν ἀτόμων. "Ο συνειρμὸς τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων ἀπαιτεῖ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὴν διαμόρφωσιν τῆς βοηθητικῆς ἔννοιας τῆς ὕλης, ὡστε ἡ ἐπάνορδος εἰς τὰ τελευταῖα στοιχεῖα αὗτῆς νὰ τερματίζεται ἐν τινὶ οἰω-

δήποτε σημεῖῳ. Ἡ ἔννοια τοῦ ἀτόμου, ὡς ἀδιαιρέτου ἐνότητος, δεικνύει τὸ δυνάμενον νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ὅριον. Ὁθεν πατὰ τὴν γενικὴν σημασίαν αὐτῆς ἡ περὶ ᾧς ὁ λόγος ἔννοια οὐδαμῶς ἔξαρτᾶται ἀπὸ τῶν εἰδικῶν παραστάσεων τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως, τῶν ἀπομένων τῆς συνθέσεως τῆς ὕλης. Πᾶσα εἰς τὴν ὕλην ἀφορῶσα θεωρία προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίαν ἀτόμων, τούτεστι μὴ περαιτέρω διαιρετῶν μερῶν, καθὼς δεικνύεται τοῦτο καταφραγέστατα ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ ἡ καλουμένη ὑπόθεσις τῆς ἐπιφῆς (Κοντακθυρόθεση) τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς θεωρεῖ τὰς ἔνεργειας τῆς ὕλης ὡς αιγαντρομένας εἰς ἴδιαντερά τινα, μὴ περαιτέρω διαιρετὰ σημεῖα τῆς μάζης. Ἡ ὑπὸ τῆς ἀναλύσεως τῶν φαινομένων ἀπαιτουμένη αὕτη ἔννοια δύναται νὰ δοθῇσῃ ἡμᾶς μόνον εἰς σχετικὰ ἄτομα (relative Atome) κατὰ τὴν ἀνωτέρω μητρογενεθεῖσαν σημασίαν. Πᾶσα δημοσίευση τοιούτορόπως διαιροφθούμενη ἔννοια τῶν ἀτόμων χρησιμοποιεῖται ὡς ἀπόλυτος ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, οὗτος δῆτε ἡ ἀπαιτουμένη ἴδεια τῆς ἐνότητος προϋποτέθεται ὡς ὄντως ὑπάρχουσα. Ἐντεῦθεν ἔπειται, ὅτι ἀμια ὡς ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα κατὰ τὴν μελέτην τῶν γενικῶν προβλημάτων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν προσθῇ ἐν τῶν καθ' ἔκαστα ἐμπειριῶν γεγονότων εἰς τουαίτας λογικὰς ἀφαρέσεις, δῆτε νὰ διατηρῇ μόνον τὴν γενικὴν θεμελιώδη προϋπόθεσιν, τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὴν διεύστασιν πρώτιον, μὴ διαιρετῶν στοιχείων τῆς ὕλης, ἡ ἔννοια τῶν σχετικῶν ἀτόμων ἀντικαθίσταται διὰ τῆς ἔννοιας πραγματικῶς ἀπολύτου ἀτόμων, ήτις βεβιάιως κέντηται εἰδολογικῇ καὶ ἐν τῇ περιστερεῖ ἀκόμη ταῦτη σημασίαν. Ὁθεν ἔντασθαι τὸ ὅριον τῆς ἐμπειρικῆς παλινδρομήσεως ἀντικατέστησε μαθηματικὴ τις ἔννοια, ἡς ἡ περαιτέρω ἀνάλυσις ἀποκλείεται ἐνεκεν τούτου, ὅτι εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀτόμου ἀποδίδεται ἡ ἴδιότητος τῆς ἀπολύτου ἀπλότητος. Ὅταν, ὡς συμβαίνει ἔντασθαι, δὲν ενδισκόμεθα πλέον ἐν τῷ πεδίῳ φυσικῶν, ἀλλὰ καθαρῶς μαθηματικῶν ἔννοιῶν, παρατηροῦμεν, ὅτι ὡς ἀμεσος τοιούτου τινδες ἀπολύτου ἀτόμου βάσις ἐμπειρίεται τὸ γεωμετρικὸν σημεῖον, διπερ, ἐπειδὴ νοεῖται σύναμα ὡς φιρεὺς αἰτιωδῶν σχέσεων, μεταβάλλεται εἴς τι οὗτο δὴ λεγόμενον φυσικὸν σημεῖον. Ἐννοεῖται οἶκοθεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε πράγματι φυσικὸν σημεῖον, ἀλλὰ σημεῖον μαθηματικόν, εἰς ὃ ἀποδίδονται ἴδιότητές τινες, παρειλημμέναι ἐκ τῆς φυσικῆς ἐμπειρίας. Οὗτως ἡ ἀπόλυτος ἐκείνη ἴδεια τῆς ἐνότητος, ήτις οὐδεποτε οὐκ ἥδυνατο νὰ προσκτηθῇ διὰ τῆς ἐμπειρίᾳ ἀρχομένης παλινδρομήσεως, ἐὰν διετηρεῖτο ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης τὸ εἰς

ταύτην ἀνῆκον ποιοτικὸν περιεχόμενον, ἐπιτυγχάνεται τέλος ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἴδεα αὕτη μετάγεται εἰς μίαν καθαρῶς εἰδολογικὴν ξέννοιαν, εἰς ἣν δύνανται νὰ μεταφερθῶσιν ἀμέσως αἱ εἰδολογικαὶ μεταφυσικαὶ ἀφαιρέσεις. Διὰ τοῦτον ὅμως τὸν λόγον ἡ ὕλη μεταβάλλεται εἰς μίαν καθαρῶς ἴδεατὴν δοντότητα, ἥτις, ὡς τοιαύτη, οὐδαμῶς κωλύει τὴν ἀπόλυτον πραγμάτωσιν μιᾶς ἐν τῇ ἔννοιᾳ τοῦ σχετικοῦ ἀτόμου ἀρχομένης ὑπερβατικῆς προόδου.

δ'. Ἀνωτέρα ὁρικὴ ἔννοια τῆς ὕλης.

Πρὸς τὴν μορφὴν τῆς φανταστικῆς ὑπερβασίας, ἥτις προκύπτει ἐκ τῆς ἀπεριορίστου ἀναλύσεως τῆς ὑποστατικῆς βάσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἵσταται ἀντιμέτωπος ὡς δευτέρα τις μορφὴ ἐνείνη, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς ἀπείρου περιεκτικότητος τῶν ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ δεδομένων τῆς ἐμπειρίας ἀντικειμένων. "Οπως ἡ πρώτη ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ ἀπείρως μικροῦ, οἵτις ἡ δευτέρα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ζήτημα, τὸ ἀφορῶν εἰς τὸ ἀπείρως μέγα. Ως πρὸς τὴν πρώτην ἡ πρόδοδος ἐρείδεται ἐπὶ τῆς προϊούσης ἀναλύσεως τῶν γεγονότων τῆς ἐμπειρίας, ὡς πρὸς δὲ τὴν δευτέραν αὕτη συνίσταται εἰς τὸ ὅτι ἡ παρακολούθησις τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἐν χώρῳ ἐνυπαρχόντων ἀντικειμένων καὶ τῶν ἐν χρόνῳ συντελουμένων ἐνεργειῶν δύναται νὰ συνεχισθῇ ὑπὲρ πᾶν ὅριον. Συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα, πρόκειται ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ περὶ τινος ἐπ' ἀπειρον ἐκτεινομένης προόδου, δυναμένης. νὰ συντελεσθῇ διὰ τῆς πράγματι ἀπείρου ὑποστάσεως τῶν διευθετουσῶν μορφῶν πάσης ἐμπειρίας, ἥτοι τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. "Αν δὲ χῶρος, τουτέστιν ἡ μορφὴ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς ὕλης, ἐκτείνεται εἰς τὸ ἀπειρον, καὶ ἀν δὲ χρόνος, ἥτοι ἡ μορφὴ τῶν αἰτιωδῶν συνδεομένων φαινομένων, ἐκτείνεται ὡς πρὸς τὸ παρελθόν καὶ τὸ μέλλον ἐπίσης εἰς τὸ ἀπειρον, δικαιούμενα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι αὕτη ἡ ὕλη καὶ ἡ αἰτιωδης διαδρομὴ τῶν πρὸς ταύτην συνδεομένων ἐνεργειῶν εἶνε ἀπειροι ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ. "Άλλος οὐχ ἦττον ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν ἔχει τὴν ἀξίαν, ἢν κέκτηται ἡ ἴδεα τῆς ἀπείρου ὑποστάσεως τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ως πρὸς τὰς δύο ἔννοιας ταύτας θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ νοηθῇ τὸ ἔναντίον. "Οσον δημος ἀφορᾷ εἰς τὴν ὕλην καὶ τὴν αἰτιότητα, τὸ πεπερασμένον διάστημα καὶ ἡ πεπερασμένη διαδρομὴ τοῦ χρόνου δὲν θὰ ἥσαν τελείως ἀκατάνοητα.

Δυνάμεθα δηλαδὴ νὰ φαντασθῶμεν, ὅτι ἡ ὕλη συσσωρεύεται στημα φιλοσοφίας

ται ἐν ὀρισμένῳ τινὶ σημείῳ τοῦ ἀπείρου διαστήματος ή ὅτι, καὶ ἐν αὐτῇ πληροῦ σύμπαντα τὸν ἀπειρον χῶρον, εἶνε διατεταγμένη κατὰ τοιοῦτόν τινα νόμον, ὡστε ή μᾶξα αὐτῆς ν' ἀποτελῇ πεπερασμένον ποσόν. Τούτο θὰ συνέβαινεν, ἐπὶ παραδείγματι, ἐὰν ἦτο διανεμημένη ἐν τινὶ κεντρικῷ σημείῳ κατὰ τρόπον, ὡστε ή πυκνότης αὐτῆς θὰ ἥλαττο κατὰ λόγον τῆς τρίτης ή μεγαλυτέρας δυνάμεως τῆς ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀποστάσεως. Ὡσιεύτως ή παράστασις χρονικοῦ τινος περιορισμοῦ ὅλων τῶν αἰτιωδῶν μεταβολῶν δὲν φαίνεται τελεῖως ἐσφαλμένη. Ἡ ψηφιστική τοῦ Καντίου—Laplace, ή ἀφορῶσα εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ημιετέρου πλανητικοῦ συστήματος, προσποθέτει τῷ ὅντι ἀρχικήν τινα κατάστασιν τῶν μεταβολῶν, ἵνα, ὡς ψηλγίσσετο ἥδη ὁ Κάντιος, θὰ ἥδυνατο τις εὐκόλως νὰ ἔκτεινῃ ἕφ' ὄλοκλήρου τοῦ σύμπαντος. Βεβαίως, ἐν παραδεχθῆ τις, ὅτι ή ὅλη ὑπῆρχεν ἀπὸ ἀπείρου χρόνου, δέον νὰ ψηφίσῃ, ὅτι συνεδέετο πρὸς αὐτήν ποιά τις κίνησις. Ἀλλ' ή κίνησις αὕτη θὰ συνιστούτο πιθανῶς κατὰ τὴν ἀπειρον διαδρομὴν τοῦ χρόνου ἐκ τινος παλικοῦ κριδασμοῦ τῶν μορίων εἰς τὰ αὐτὰ σημεῖα τῆς ισορροπήσεως. Ἡ κατάστασις αὕτη τῆς κινήσεως, ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἐμπερικείται ἐν ἑαυτῇ μεταβολήν, οὐδεμίαν ἐπειταγέται ἀναγκαιότητα πρὸς μόρφωσιν τῆς αἰτιώδους ἐννοίας. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ παράστασις αὕτη δύναται νὰ ψηφίζῃ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τι σημεῖον, ἐν ᾧ τερματίζεται τὸ σύμπαν¹. Βεβαίως ή ἐν λόγῳ παράστασις δύναται νὰ θεωρηθῇ τότε μόνον ὡς πιθανή, ὅταν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις παραδεχθῆ τις, ὅτι ή ὅλη δὲν εἶνε ἀπειρος, διότε ή ἀρχικὴ μεταβασις τῆς διοικητικοῦ καταστάσεως τῆς κινήσεως εἰς τὴν πολύμορφον κατάστασιν αὐτῆς οὐδὲν δίδετο εἰς τινὰ ἔξω τοῦ κόσμου ἐνυπάρχονταν δύναμιν, τούτεστιν εἰς ἀρχικόν τι θανίμια τῆς διημιουργίας. Ἡ παράστασις αὕτη φαίνεται ἀμφιβολος εἰς ἥπιᾶς, εἶνε δὲν πάσῃ περιπτώσει τελεῖως ψερβατική καὶ φανταστική, καίπερ τοῦ οὖσα κατὰ τὴν αὐτὴν ἐννοιαν ἀπέθανος, καθὼς ή παράστασις δρίου τινὸς ἐν τῷ χώρῳ καὶ ἐν τῷ χρόνῳ. Ἡ ὅλη καὶ ή φυσικὴ αἰτιότης εἶνε ἐννοια, αἵτινες ἀποκτῶσιν ἐν πρώτοις πραγματικὸν περιεχόμενον διὰ τῆς ἐμπειρικῆς ἐρεύνης τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Τὸ δὲ ή ἐρευνα αὕτη δύναται νὰ σταματήσῃ πρὸς δρίου τινῶν οὐ μόνον εὐκόλως δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν, ἀλλ' ὀφείλομεν

1. Εἰς τὸ ζῆτημα, διερ οὐτεται τῆς ὑποθέσεως δρίου τινὸς ἐν τῷ σύμπαντι, θὰ ἐπανέλθωμεν βραδύτερον. (Κεφαλ. V. III).

ζεπίσης νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ νόησις ἡμῶν θὰ ἔχῃ πάντοτε τὴν δοπῆν, ὅπως εὑρίσκῃ τοιαῦτα δρια, ἀ̄τινα χρησιμεύουσιν ὡς ἀνάπταυλα εἰς τὴν παρὸν ἡμῶν συντελουμένην ἀδιάλειπτον σύνδεσιν τῶν γεγονότων, καὶ ἀφ' ᾧ δρμώμενοι θὰ δυνηθῶμεν νὰ συνδέσωμεν εἰς τι σύνολον τὴν μέχρι τοῦδε γενομένην καὶ τὴν μέλλουσαν διαδρομὴν τῶν φαινομένων τῆς φύσεως. Ἐκ τῆς δοπῆς ταύτης προτίθον καταφανῶς πᾶσαι αἱ εἰς τὰς ἀρχικὰς καὶ τελικὰς καταστάσεις τοῦ σύμπαντος ἀφορῶσαι ὑποθέσεις. Αὗται ἀπὸ λογικῆς ἐξεταζόμεναι ἀπόψεως ἵσοδυναμοῦσι πληρέστατα πρὸς τὰς ὑποθέσεις περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀρχεγόνου τινὸς ὕλης καὶ τινὸς πρὸς αὐτὴν συνδεομένης φυσικῆς δυνάμεως. "Οπως αὗται περιορίζουσιν ἐν ὀρισμένῳ τινὶ σημεῖῳ τὴν εἰς τὸ ἀπείρως μικρὸν ἀνάλυσιν, οὕτω καὶ ἐκεῖναι συγκρατοῦσι τὴν ἀκάθεκτον πτῆσιν τῆς φαντασίας ἡμῶν πρὸς τὸ ἀπείρως μέγα διὰ τῆς προ-
ὑποθέσεως δρίων, περὶ τῆς φύσεως τῶν ὅποιων διαιριστοῦμεν ὑποθέσεις τινὰς καὶ ἀτινα προσπαθοῦμεν νὰ συμβιβάσωμεν πρὸς τὴν εἰς τὴν ἐμπειρίαν ἡμῶν δεδομένην πορείαν τῶν φαινομένων τῆς φύσεως.

Συμφρόνως πρὸς τὴν εἰρημένην ἀναλογίαν οὖδαμῶς πρόκειται καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ περὶ ἀπολύτων, ἀλλὰ πάντοτε περὶ σχετικῶν δρίων. Διὰ τὴν ἀστρονομικὴν καὶ φυσικὴν γνῶσιν ἡμῶν τὸ σύμπαν τερματίζεται εἰς τινα σημεῖα. Οὐδέποτε δημιώς θὰ δυνηθῶμεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς τελευταῖα τὰ ἀπαξ ἐπιτευχθένται δρια. Καὶ ἀν διώριη ἡ ἀστρονομία ἀπεδείκνυεν, ὅτι τὸ σύστημα, εἰς ὃ ἀνήκοιεν μετὰ τοῦ ἡμετέρου πλανητικοῦ συστήματος, ἔχει δριά τινα, ἀπερ περιβάλλονται πανταχόθεν ὑπὸ ἀδιαχωρίτου κενοῦ διαστήματος, θὰ ἥδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν οὐ μόνον, ὅτι πέραν τῶν δρίων τούτων ὑπάρχουν παρόμοια συστήματα ἀστέρων, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἥθελομεν δυνηθῆ νὰ γνωρίσωμεν τὰ συστήματα ταῦτα βραδύτερον τῇ βοηθείᾳ τελειοτέρων δργάνων. Ἡ πιθανότης αὕτη μεταβάλλεται εἰς ἀξιωμα τῆς νοήσεως ἡμῶν, διδτὶ δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς συμπεπληρωμένην τὴν ἐμπειρίαν οὕτε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἀπείρως μεγάλου οὕτε ἀπὸ τῆς τοῦ ἀπείρως μικροῦ. Οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ὡς πρὸς τὴν αἴτιόδη παρακολούθησιν τῆς πορείας τῶν φαινομένων τῆς φύσεως. Καὶ ἀν ἀκόμη παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ νεφελοειδῆς σφαῖρα τοῦ Καντίου δύναται μεθ' ἱκανῆς πιθανότητος νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀφετηρία τῆς σημερινῆς ἐξελέξεως τοῦ κόσμου, θὰ ἔγερθῇ ἀναμφιβόλως τὸ ζήτημα, τὸ ἀφορῶν εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν παρίχθη ἡ σφαῖρα αὕτη.

Τὸ ξῆτημα τοῦτο ἐπειράθησαν νὰ λύσωσι διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἔκ τῆς συμπτώσεως δύο κοσμικῶν συστημάτων παρήχθη θερμαντική τις ποσότης, ἵτις ὑπῆρξεν ἱκανὴ πρὸς διαμόρφωσιν τῆς ἀρχικῆς ἐκείνης καταστάσεως. Βεβαίως ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἀκόμη φανταστικωτέρα ἢ αὐτὴ αὕτη ἢ νεφελοειδῆς σφραῖρα. Ἐν τούτοις δὲν θὰ τίτοι ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ὑπόθεσις διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, ἥτις θὰ παρεῖχεν ἡμῖν τὸ ἐνδόσιμον νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίαν τοιούτων κοσμικῶν γεγονότων, θὰ εἰσίρχετο εἰς τὸ πεδίον τῶν δικαιολογημένων ἰδεῶν. Βεβαίως ὡς πρὸς πᾶν ὅ,τι κεῖται ὅπισθεν τῆς ἡδικής παρεδεγμένης τελικῆς καταστάσεως ἴσχυουστε τὰ αὐτά. Η παράστασις ἐκείνη, ἥτις χρησιμεύει εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως, θὰ ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν στερεάτερο ἐξέλιξιν τῆς ἰδέας, τῆς ἀφορώσης εἰς τὴν τελικὴν κατάστασιν. Θὰ ἡρκει μύνον νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀφορμῆν τὴν γένεσιν νέων αἵστιων, ὑπῆρχον καὶ τινα τελείως ἐκλιπόντα συστήματα.

Καταφανὲς εἶναι, ὅτι ἐνταῦθι πρόκειται περὶ τινος παλινδρομήσεως ἐπ' ἀόριστον, παρομοίας πρὸς τὴν παλινδρομήσιν τῆς ἀπείρως ἐκτεινομένης ἀναλύσεως τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἀντιποροινομένης εἰς αὐτὴν διαμορφώσεως φανταστικῶν ὑποθέσεων.

Οὐχ ἦττον δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ἐκ νέου, ὅτι ἡ ἡμετέρα νόησις προσπαθεῖ νὰ περιορίσῃ τὴν πρόδοσην εἰς τι σύνολον διά τινων ἐν τῷ πεπερασμένῳ καιρένων ὅριων, ἀρ' ὅν ἡ πρόδοση δύναται νὰ ἀφορμῇ καὶ πέλιν καὶ νὰ ἐκταθῇ ἐπ' ἀπειρον. Καθὼς δεικνύει τοῦτο ἰδεῖ τὸ παράδειγμα τῆς αἰτιῶδούς παλινδρομήσεως, ἡ φανταστικὴ ὑπερβασία κινεῖται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ θεμελιώδους ἐλατηρίου ὑφ' οὗ καὶ ἡ πραγματική. Τὸ ἐλατήριον τοῦτο εἶναι ἡ τάσις τῆς νοήσεως τοῦ νὰ συνδέῃ πᾶν δεδομένον συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ ἀποχρῶντος λόγου καὶ τοῦ νὰ νοῇ αὐτὸν ἐν τῇ συνδέσει ταύτῃ συνηρθρωμένον εἰς τι σύνολον τῆς ἐννοίας ἐκείνης, ἥτις ἐφαρμοζομένη μὲν εἰς τὰς μορφὰς τῆς ἐμπειρίας καράγει τὴν στραγματικήν, ἐφαρμοζομένη δὲ εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς τὴν φανταστικὴν ὑπερβατικότητα. Η αἰτιῶδης παρακολούθησις τῆς διαδρομῆς τῶν φυσικῶν φανταστικῶν, ἡ εἰς τὸ ἀπείρως μικρὸν ἐκτεινομένη ἀνάλυσις τῆς ἕλιτης, ἡ σύνδεσις τῶν ὕλων μερῶν εἰς γενικόν τι σύστημα, ἀπασινοῦ ἐνέργειαι αὗται τῆς νοήσεως καθιορίζονται ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς τελετῆς ἀρχῆς.

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας, ὡς τοιοῦτον, καθὼς καὶ ἡ μορφή, ἐν ᾧ ἀντιλαμβανόμεθα καὶ διευθευοῦμεν αὐτό, εἶνε πάντοτε πεπερασμένη. Ἡ δὲ νόησις ἥμιῶν ἡ συνδέουσα τὸ καθ' ἔκαστον εἰς τι σύνολον σχετίζει συγχρόνως τὰ διάφορα μέρη πρὸς ἄλληλα καὶ ἀξιοῖ μεγαλυτέρας συνδέσεις, αἵτινες ἐκ τῶν δεδομένων σημείων ἀφορμώμεναι ἐκτείνονται εἰς τὸ ἄπειρον. Πρὸς δὲ ἡ ἥμετέρα τῶν εἰδολογικῶν διατάξεων σύνδεσις διέπεται ἐνεκεν τῆς πλήρους διμοειδείας αὐτῶν ὅπὸ τῆς **ἰδέας τῆς ἀπεριστού προσδόσου**, ἐνῷ ἡ σύνθεσις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας, ἐνεκεν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ εἰς κατὰ ποιὸν διάφορα συστατικὰ στοιχεῖα, διέπεται ὅπὸ τῆς **ἰδέας τῆς δλετητος παντὸς ιδιαιτέρου μέρους**. Οὗτως ἔξελίσσονται ἀμφότεραι ἐκεῖναι αἱ μορφαὶ τῆς προόδου ἐν τῇ νοήσει, αἵτινες ἐν τῇ ἑαυτῶν συνδέσει προσδίδουσιν εἰς τὰς κοσμολογικὰς **ἰδέας τὴν ιδιαιτέραν αὐτῶν διαμόρφωσιν**. Διότι αἱ εἰς τὸ σύμπαν ἀφορῶσαι ἔννοιαι ἥπιῶν κυμαίνονται πάντοτε μεταξὺ τῆς **ἰδέας τοῦ ἀπείρου** καὶ τοῦ πεπερασμένου, τοῦθ' ὅπερ ὅμως σημαίνει μόνον ἐν σχετικὸν ὅριον τῆς νοήσεως. Εἰς τὴν **ἰδέαν τοῦ ἀπείρου ἀγόμεθα** ἀλια ως νοήσωμεν τὸν κόσμον ως **ποσοτικὴν ἐνότητα**, ἐν ᾧ λαμβάνομεν ὅπ' ὅψιν τὴν εἰδολογικὴν διάταξιν τοῦ δεδομένου. Τὴν δὲ **ἰδέαν τοῦ πεπερασμένου μορφοῦ** μεν ἄμια ως θεωρήσωμεν τὸ σύμπαν **ῶς ποιοτικὸν σύστημα ποικίλων ὑποστατικῶν** καὶ αἴτιωδῶν στοιχείων. Ἐπειδὴ τὸ ποιοτικὸν τοῦτο σύστημα διεγείρει περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον ἥμιῶν, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως, ἢ ἔννοια τοῦ σύμπαντος, τοῦ κόσμου, τοῦ παντός, προσέλαβε σημιασίαν πεπαρασμένου τινὸς συνόλου τῶν ὅντων, ὅπερ ὅμως παρ' ὅλα ταῦτα δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ως ἐμπερικλειόμενον εἰς ὄριαμένα ὅρια.

III. ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑὶ **ἰδέας**.

1. Γενικοὶ δροὶ τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος.

Τὰ ὑπερβατικὰ ζητήματα, ἀπερ ἐμπερικεῖει ἐν ἑαυτῷ τὸ κοσμολογικὸν πρόβλημα, δύνανται νὰ τεθῶσι καὶ νὰ λυθῶσι χωρὶς νὰ ληφθῇ ὅπ' ὅψιν ἢ παρέμβασις **πνευματικῶν** ἐνέργειῶν εἰς τὴν ἔξελιξιν τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ὅσον καὶ ὃν τοιαῦται ἐνέργειαι καθορίζουν τὴν εἰς τὰ καθ' ἔκαστα διαμόρφωσιν τῶν φαινομένων τούτων, τὰ θεμελιώδη ζητήματα, τὰφορῶντα εἰς τὸ σύμπαν καὶ εἰς τὰ ἀρχικὰ αὐτοῦ ὑλικὰ στοιχεῖα, οὐδαμῶς θεωροῦνται μικροὶ αὐτῶν. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὃσον ἀφορᾷ εἰς

τὸ ὑπερβατικὸν τῆς ψυχολογίας πρόβλημα. Ἐπειδή, καθὼς διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἐμπειρία, ὁ πνευματικὸς βίος συνδέεται πανταχοῦ πρός τινας ἐν τῷ ἔξωτερικῷ κόσμῳ συντελουμένας ἐνεργείας, εἴτε εἶνε ἀναπόδραστος ἢ ἐπὶ τῆς ψυχολογικῆς ἀντιλίψεως ἐπίδρασις τῆς κοσμολογικῆς, εἴτε παρίσταται ἢ ἀνάγκη, ὥστε αἱ κοσμολογικαὶ ίδέαι διαμορφωθῶσι καὶ συμπληρωθῶσι λαμβανομένης πρὸς διφθαλιῶν τῆς πνευματικῆς ὑψεως τῶν φαινομένων.

Ἡ ίδεα τῆς ψυχῆς, ὡς ἐνότητος πασῶν τῶν πνευματικῶν λειτουργιῶν, ἐμπερικεῖται ἐν ἕκατῇ δύο σειράς ἐννοιῶν, ἀνταποκρινούσεν τῷ δύο κοσμολογικὰ ζητήματα, τὰν αφερόμενα εἰς τὸ σύμπαν καὶ εἰς τὰρχικὰ συστατικὰ στοιχεῖα πάντων τῶν αἰσθητῶν ὄντων. Κατ' ἀρχὰς ἡ κοινωνικὴ ἐμπειρία εἶνε ἀτομικὴ καὶ συνδέεται ὡς τοιαύτῃ πρὸς τὸ καθ' Ἑκατον τῶν ὄντων ἐποκειμένου σχετίζονται πρὸς ἄλλας στοιχειώτικας μονάδας τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἢ δὲ πρόσωδος τῶν σχέσεων τούτων οὐδαιμονίᾳ φιλονεκτεῖ περιοριζομένη ἐν ὀρισμένῳ τινὶ σημειῳ. Ἐν τούτοις ἡ ίδεα τῆς ὑπάρχεως πνευματικοῦ τινος κόσμου ἐπειτο τόσον γιναράν τοῦ δρεζοντος τῆς ψυχολογίας, ἵτις περιωρίζετο κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν ὑποκειμενικὴν ἐμπειρίαν, ὥστον καὶ τοῦ πεδίου τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἵτις τὰς εἰς τὴν ψυχὴν ἀφορῶσις παριστάσεις αὐτῆς συνέδεε πανταχοῦ πρὸς ἀτομικὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Οὕτως ἡ ἐννοια τῆς ψυχῆς ἔσχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς **ἀποκλειστικῶς ἀτομικὸν χαρακτῆρα**. Πρὸς δὲ ἡ ψυχολογία μπέδωσεν εἰς τὴν ἐννοιαν ταύτην ἐσφραγίσμην σημασίαν, καθ' ὃσον θεώρησεν αὐτὴν εἴτε ὡς τινα ἐμπειρικῶς δεδομένην ἐννοιαν ἀντικειμένου, εἴτε, καὶ ἀν δὲν περιέπεσεν εἰς τὴν φρικώδη ταύτην πλάνην, ὑπέλαβεν αὐτὴν τούλαχιστον ὡς ὑποθετικὴν βοηθητικὴν ἐννοιαν, ἵτις θὰ ἔχοισθιμενεν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ συνειδητοῦ τῆς ἐποτερικῆς ἐμπειρίας, καθὼς ἡ βοηθητικὴ ἐννοια τῆς ὑλῆς χρησιμεύει ὡς πρὸς τὴν ἔξωτερην ἐμπειρίαν. Ἐάν διηγωμεν βλέψιμα τι εἰς τὴν ἴστορίαν τῆς ψυχολογίας, θὰ ίδωμεν ὅτι ἡ ελογημένη ἐννοια οὐδαμῶς παρέσχε τὴν ἐπικονυμίαν ταύτην· δὲν δὲ λάβωμεν πρὸς διφθαλιῶν τὴν ὑπόστασιν καὶ τοὺς ὕρους τῆς ψυχολογικῆς ἐμπειρίας, θὰ μάθωμεν ὅτι οὐδέποτε θὰ ἔτο δυνατὸν νὰ πράξῃ τοῦτο. **Ἡ βοηθητικὴ τῆς ὑλῆς** ἐννοια συνδέεται πρὸς τὴν ἐμπειρίαν ἡ **ἰδεατὴν** ὑφὴν πάσης εἰς τὴν φύσιν ἀφορῶσης γνῶσεως. Ἄλλ' οὐδόλως δυνάμεθα γὰρ νοήσωμεν κατὰ τίνι τρόπον ἡ ἀμεσος καὶ ἐμφανῆς ἐμπειρία, ἵτις ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ψυχολογίας, θ' ἀπῆται τοιαύτην τινὰ ἐννοιαν. Λιότι ἐνταῦθα

ἀπαντα τὰ καθ' ἔκαστα στοιχεῖα, ἐπειδὴ θεωροῦνται ὡς ἀμεσα γεγονότα, εἶνε συγχρόνως δεδομένα ὡς ἀπηλλαγμένα ἀντιφάσεων, οὕτως ὥστε ἡ ὅπῃ τῆς νοήσεως ἡμῶν, ἢτις ἄγει ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς παραστάσεως εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐννοιῶν, αἴτινες ἀντικαθιστῶσι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, ἐλλείπει ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐξ ὀλοκλήρου.

Πράγματι τὸ θέμα τῆς ψυχολογίας ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι αὕτη ἀναλύει τὰς ἀμέσως δεδομένας ἐμπειρικὰς γνώσεις καὶ ὅτι προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ ταύτας ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν ἐξαρτήσει. Οὕτω τὸ ζήτημα, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, εἶνε, καθὼς εὐλόγως διασχιζόσθη δ. Κάντιος, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπερβατικὸν πρόβλημα. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνισχύεται τὸ πρῶτον, ἀμάρως ἀχθῶμεν ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας εἰς τὰς μήτε ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ δεδομένας μήτε ἐκ τῆς ἐμπειρίας συναγομένας αἰτίας τῶν φαινομένων. Ἐνῷ δὲ ἡ ἐννοια τῆς ὕλης εἶνε μία καθ' ὑπόθεσιν ἐμπειρικὴ ἐννοια, ἢτις καθίσταται τὸ πρῶτον ὑπερβατική διὰ τοῦ ζητήματος, τοῦ ἀπτομένου τῶν ἀπολύτως ἀρχικῶν στοιχείων τῆς ὕλης οὐσίας, τὸ ζήτημα, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὴν ψυχήν, εἶνε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπερβατικὸν πρόβλημα. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν εὑρεσιν ἀντικειμενικῆς τινος ἐννοίας, ἢτις θὰ ἦδύνατο νὰ προϋποτεθῇ ὡς ἀντικαθιστῶσα τὰ δεδομένα ἀντικείμενα τῆς ἐμπειρίας ὡς πραγματικὴ βάσις αὐτῶν, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τὴν πρῶτην αἰτίαν τῶν γεγονότων τῆς ἐμπειρίας, ὡσα συνδέονται συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ ἀλοχρῶντος λόγου — αἰτίαν ἢτις θὰ καθίσται μὲν νοητὴν τὴν ὑπόστασιν πάντων τῶν γεγονότων τούτων, θὰ ἀφήσει δικιάς ἐκ τοῦ μέσου πᾶν εἰς τὰς περαιτέρω λεπτομερείας ἀναγόμενον ζήτημα. Οὕτω τὸ ὑπερβατικὸν ψυχολογικὸν πρόβλημα ἀποτελεῖ μορφήν τινα, δι' ἣς ἀμέσως καταφιλονται καὶ ἐν αὐτῷ ἀμφότεραι τὰ ἐν τῷ κοσμολογικῷ προβλήματι περιλαμβανόμενα συστατικὰ στοιχεῖα. Ἡ πρῶτη αἰτία τῆς ψυχολογικῆς ἐμπειρίας δύναται δηλονότι νὰ ἀναζητηθῇ εἴτε ἐν τινὶ *άτομικῶς*, εἴτε ἐν τι *συνολικῶς* νοουμένῃ ἐνότητι. Σημαντική τις διαφορὰ εὑρηται μόνον εἰς τὸ διὰ τῶν ἦδη μνημονευθέντων σημείων δυνάμενον νὰ ἐρμηνευθῇ γεγονός, ὅτι δηλαδὴ πᾶσα γενικὴ ἔξετασις τοῦ κοσμολογικοῦ προβλήματος ἐμπεριλαμβεῖ ἐν ἑαυτῇ ἀμφοτέραις τὰς κατευθύνσεις ταύτας ὡς σύγχρονον πρόσοδον εἰς τὸ ἀπειρως μέγα καὶ εἰς τὸ ἀπειρως μικρόν, ἐνῷ διογκώνται τὸ πρόβλημα, δ. ἀτομικούς (Individualismus) καὶ ἡ καθολικότης (Universalismus) ἀντίκεινται ὡς δύο πρὸς ἀλλήλας διαμαχόμεναι φιλοσοφικαὶ κατευθύν-

σεις. Ο Κάντιος, παραπλανηθείς όπό τῶν Θεωριῶν τῆς πατρο-
παραδότου ψυχολογίας, ἀντελήθη τῆς ἀτομικῆς μόνον ἐν γένει
ὅψεως τοῦ ἐν λόγῳ προβλήματος. Εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην τοῦ
Καντίου συνέτεινε καὶ ή περίστασις, διτὶ ή ἀντίθετος κατεύθυνσις
εἶχεν ἐπαναγάγει συγχρόνως πάντοτε τὸ ψυχολογικὸν εἰς τὸ κο-
σμολογικὸν πρόβλημα.⁷ Άλλὰ καὶ κατ' ἄλλην τινὰ σχέσιν διαφέρει
ἡ θέσις τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος. Εἶνε διηλονότι ἀπολύτως
ἀδύνατον τὴν διαχωρίσωμεν τὴν ποσοτικὴν ἀπὸ τῆς ποιοτικῆς αὐτοῦ
ὅψεως. Τόσον ἡ ἀτομικὴ ψυχή, δισον τὸ πνευματικὸν σύμμαυτον ἢ τὸ
κοσμικὸν στενδρικόν δὲν δύνανται νὰ νοηθῶσιν ἀπὸ καθηρᾶς ποσο-
τικῆς ἀπόψεως, διηλαδή ή μὲν ἀτομικὴ ψυχή ὡς ἀτομικὴ ἐνότητης,
τὸ δὲ πνευματικὸν σύμμαυτον ἢ τὸ κοσμικὸν στενδρικόν δὲς αὐ-
τοῖστον σύνολον τοῦ πνευματικοῦ εἶναι, χωρὶς ν' ἀφιαρεθῇ
τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῶν γνῶρισμα ὡς πνευματικῶν ἀρχῶν.
Τὸ πνευματικὸν εἶναι δέον νὰ ἔχῃ στοιχητά τινα, ήτις ἐγ-
κεῖται εἴτε ἐν ταῖς ἐσωτερικαῖς λειτουργίαις, τουτέστιν ἐν τῷ
παριστάναι, τῷ συναισθαίνεσθαι καὶ τῷ βούλεσθαι, εἴτε, κατὰ τὸν
“Ἐρβαρτ, ἐν τοι νοερβατικῇ ποιότητι, τοῦθο⁸ διπερ ἀντιράσκει
μὲν πρὸς τὸ ἔμεσον τῆς ψυχολογικῆς ἐμπειρίας, ἀλλ' ὅπερ νοεῖ-
ται οὐχ ἥττον οἶκοθεν, λαμβανομένου ὑπὲρ ὅψιν τοῦ νοερβατι-
κοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς. “Οποις αὐτὴν αὗτη
ἢ ἔννοιαν νοεῖται ὡς νοερβατικὴν βάσισις τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας,
οὕτω μίαν ἐξ ἵσου νοερβατικὴ ποιότητης τῆς ψυχῆς δύναται αὐθισ
νὰ θεωρηθῇ ὡς βάσις τοῦ ποιοτικῶν νοερβατικοῦ καθηραρισμοῦ
ταύτης. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τοῦτο ἀποβαῖνει καταφενέστε-
ρον, καθ' ὃσον ή πραγματικὴ καὶ ή φανταστικὴ νοερβασία δὲν
εἶνε δυνατὸν νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἄλλιστον ἐν τῷ μεταφυσικῷ
τούτῳ ψυχολογικῷ προβλήματι, οὗτος ὁπερεὶς ἀπειπει αἱ
ὑποθέσεις προσλαμβάνοντος φανταστικὸν χαρακτῆρα. Τὸ γεγονός
τοῦτο εἶνε ἀκριβῶς ἀναγκαῖα ἀκολουθία τοῦ ἀμέσου τῆς ψυχολο-
γικῆς ἐμπειρίας, διπερ ἀποκλεῖει τὰς ὑποθετικὰς βοηθητικὰς
ἐννοίας ἀπὸ τῆς συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν συ-
τελουμένης συνδέσεως τῆς ἐμπειρίας, οὗτος ὁπερεὶς δὲν ἀπιτρέκει,
ὅπως εἰδολογικὰ συστατικὰ στοιχεῖα ταύτης νοῶνται ὡς αὐτο-
τελῆ καὶ ὡς πραγματικῶς ὑπάρχοντα, ἐνῷ ἀπομένει ἀμφίβολος
ὅ ποιοτικὸς τοῦ περιεχομένου αὐτῶν προσδιορισμός. Εἰς ἐξ
ἀρροσδιορίστου ἐποχῆς ὑφιστάμενος ἀπειρος χρόνος δύναται
πάντως, ὡς ἴδει, νὰ νοηθῇ. Ἀλλ' ἀπειρός τις διανόησις (intel-
lectus infinitus), ήτις στερεῖται πάντος πραγματικοῦ ψυχικοῦ
περιεχομένου, εἶνε καὶ ὡς ἴδει ἀκατανόητος. Λυγάμεθα νὰ

είπωμεν, ότι άγνοούμεν τὸ περιεχόμενον ταύτης, δὲν εἶνε δῆμος δυνατὸν νὰ ἴσχυρισθῶμεν, ότι αὕτη οὐδὲν ἔχει περιεχόμενον. Πλήν, μιολονότι οὔτος ὁ τῆς φανταστικῆς ὑπερβασίας χαρακτὴρ καθιστᾷ τὰς ψυχολογικὰς ίδέας διηγειῶς ἀμφισβητησίμους ὑποθέσεις, καθὼς μαρτυρεῖ περὶ τούτου καὶ τὸ γεγονός, ότι ἐτέθη ἐν ἀμφιβόλῳ ἐκάστη ἕξ αὐτῶν, ἐν τούτοις αἱ ίδεαι αὕται διατηροῦσι τὴν σημασίαν ἐκείνην, ἢν προσδίδει εἰς αὐτὰς καὶ ἡ περίστασις, ὅτι περιέχουσιν ἀποκρίσεις εἰς ἀναγκαῖως ἀναφυόμενα ζητήματα τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως. Ἡ σημασία των αὕτη ἀντικειμενικῶς ἔξεταζομένη ἐλέγχεται ὡς ἔχουσα τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα, ὃν κέκτηνται αἱ φανταστικαὶ κοσμολογικαὶ ὑποθέσεις. Ἡ ἡμετέρα γνήσις εὑρίσκει ἐν αὐταῖς τὴν θεραπείαν τῆς ἀνάγκης ἐκείνης, ἢτις ἐπιβάλλει εἰς αὐτὴν νὰ συνδέῃ εἰς ἐν αὐτοτελεῖς σύστημα αἴτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων τὰς ἐμπειρικῶς δεδομένας γνώσεις πρὸς τὰς μὴ δεδομένας προϋποθέσεις. Ἄλλος ἐπειδὴ ἡ ἀξία πάντων τῶν ζητημάτων, ἀπερ σχετίζονται πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ πρὸς τοὺς τελικοὺς δρούς τῆς ίδιας ἡμῶν ὑποστάσεως, εἶνε δι' ἡμᾶς ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα ἢ ὃσον δύναται νὰ εἶνε τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν ὡς πρὸς τὰ κοσμολογικὰ προβλήματα, τὸ ψυχολογικὸν πρόβλημα ἀποκτᾷ ἐν ταῦτῷ πρακτικὴν σημασίαν, καθιστῶσαν νοητὸν τὸ γεγονός, ὅτι πᾶσαι αἱ ἔριδες τῶν φιλοσοφικῶν κοσμοθεωριῶν προέιινται ἐκ τῆς ἀποπείρας πρὸς λύσιν τοῦ εἰρημένου προβλήματος.

Ἐν πρώτοις ὁ φανταστικὸς χαρακτὴρ τῶν ὑπερβατικῶν ψυχολογικῶν ζητημάτων γίνεται ἀφορμή, ᾧστε ἡ πιθανότης τῆς λύσεως αὐτῶν νὰ εἶνε μᾶλλον ἀμφίβολος ἢ ἡ πιθανότης τῆς λύσεως τῶν κοσμολογικῶν προβλημάτων. Ως πρὸς τὰ προβλήματα ταῦτα παρέχονται δὲ μὲν ἐκ τῶν ἐννοιῶν τοῦ πραγματικῶς ἀπείρου διαστήματος καὶ τοῦ ἀπείρου χρόνου, δὲ μὲν ἐπὶ τινῶν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐμπειρικῆς διαμορφώσεως τῶν ἐννοιῶν προκυψασῶν ὑποθέσεων, καὶ ὃσον ἀκόμη ἀφορᾷ εἰς τὰς φανταστικὰς συμπληρώσεις, βάσεις τινές, αἵτινες ὑπό τινας δρούς ἐμφανίζονται ὡς ἄμεσος συνέχεια μιᾶς ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἀρχομένης προόδου. Ἐπειδὴ δὲ αἱ βάσεις αὗται ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῶν ὑπερβατικῶν ὑποθέσεων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐνότητα καὶ τὸ σύνολον τοῦ πνευματικοῦ εἶναι, γνωσταί τινες φιλοσοφικαὶ κατευθύνσεις ἀρνοῦνται ἐν γένει τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως εἰς τὰ προβλήματα ταῦτα, εἴτε διότι θεωροῦσιν ὃς δυνάμεινον νὰ γνωσθῇ μόνον τὸ οὐθὲν ἐκαστον ἐμπειρικῶς δεδομένον, καθὼς ὁ ἐμπειρισμός, εἴτε διότι ἐκ τῆς ἀδυνάτου λύσεως τῶν ζητημάτων τούτων ἔξαγου-

σιν τὸ συμπέρασμα, ὅτι οὐδὲ τὸ καθ' ἔκαστον εἶνε δυνατὸν νὰ γνωσθῇ, ὡς διατείνεται δὲ σκεπτικισμός. Ἐννοεῖται οἶκοθεν, ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἀπόψεις αὗται δὲν δύνανται ν' ἀνασκευασθῶσι διὰ προσαγωγῆς αὐστηρῶν λογικῶν ἀποδείξεων· εἶνε δημιως ἐξ ἦσου καταφανές, ὅτι αὗται ἀνασκευάζονται ἡδη ὑπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς γενικῆς λογικῆς σκέψεως. Διότι ἡ παραδοχή, ὅτι δύναται τις νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς συνδέσεως τῶν καθ' ἔκαστα, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ ἀποχρῶντος λόγου, καὶ ν' ἀπορρίψῃ συγχρόνως ὡς ἥμαρτημένην τὴν ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν, ἵτις μορφοῦται ὑπὸ τῆς νοήσεως ἐν τῇ συνδέσει ταύτῃ καὶ καθ' ᾧ σύνολόν τι αἴτιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων, εἰς δὲ ἀνήκει πᾶσα κατ' ἴδαιν σύνδεσις ὡς ἰδιαίτερον μέρος, ἀντιφάσκει πρὸς ἕκαστην. Ἀν ἡ προϋπόθεσις αὕτη εἶνε ἀναγκαία, δικαιολογοῦνται ἐπίστης καὶ αἱ ὑποθέσεις, αἱ ἀναρρεόμεναι εἰς τὸν ὑπὲρ τὰ δρια τῆς ἐμπειρίας ἐκτεινόμενον συνειδιμὸν λογικῶν ὅρων, εἶνε δὲ αὗται ἀναγκαῖαι ἐφ' ὃσον τοιαύτη τις συνέχεια στηρίζεται ἐπὶ τινος ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ νόμῳ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου καιμένης ἀξιώσεως. Εἶνε μισθότατον ν' ἀναγνωρίζῃ τις, καθὼς πράττει τοῦτο δὲ σκεπτικισμός, τὴν ὑπαρξίαν τῶν λειτουργιῶν τῆς γνώσεως ἐν ταῖς ἐφαρμογαῖς αὐτῶν καὶ συγχρόνως νὰ μὴ παραδέχεται, ὅτι αἱ λειτουργίαι αὗται ἔχουσιν ἀντικείμενόν τι, πρὸς δὲ θὰ ἥδύναντο νὰ συνδέονται. Ὁθεν δὲ ἐμπειρισμὸς καὶ δὲ σκεπτικισμός, δις αὐτοτελεῖς κοσμιθεωρίαι, στεροῦνται ἐπιστημονικῆς σημασίας. Η μεγίστη δημοσιευτικότης αὐτῶν συνίσταται εἰς τὸ δὲ ὅτι περιορίζουσι τὰς ὑπερβατικὰς θεωρίας τῶν μεταφυσικῶν συστημάτων καὶ διδάσκουσιν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ συγχέονται τὰς ὑπερβατικὰ προβλήματα πρὸς τὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως.

2. Ἱδέα τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς.

α'. Η ἐννοια τῆς ψυχικῆς οὐσίας.

Ο Καρτέσιος καὶ δὲ Βόλφιος, καθὼς καὶ οἱ διπαδοὶ αὐτῶν, ἐν δὲ τῇ νεωτέρᾳ ψυχολογίᾳ δὲ "Ἐρβαρτ καὶ ἐν μέρει δὲ Λεῖψιντιος, παραδέχονται τὴν ἀτομιστικὴν τοῦ ψυχολογικοῦ προβλήματος λύσιν. Υπὸ τῶν φιλοσόφων τούτων νοεῖται ἡ ψυχὴ οὐ μόνον ὡς ἔνιαία, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρθριτος, κατὰ συνέπειαν δὲ ὡς ἀπολύτως ἀπλῆ οὖσία. Η ἐμπειρικὴ ὑπόστασις τῶν ἐν τῷ ἔνδον κόσμῳ ἐνεργειῶν ἐν μέρει μὲν εὔρηται κατὰ τὸν Καρτέσιον καὶ τὸν Βόλφιον ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐμφύτων ίδεων ἐν τῇ ψυχῇ, ἐν μέρει